

DOI: 10.4467/29567610PIB.25.024.22331

Magdalena Cheda-Gocał

Akademia Nauk Stosowanych im. prof. Edwarda Lipińskiego w Kielcach
Studentka prawa
magdalena191290@interia.pl

Małgorzata Gocał

Akademia Nauk Stosowanych im. prof. Edwarda Lipińskiego w Kielcach
Studentka prawa
malgorzata.gocal@gmail.com

MIĘDZYNARODOWY WYMIAR WSPÓŁCZESNEGO NIEWOLNICTWA. HANDEL LUDŹMI JAK ZJAWISKO GLOBALNE

THE INTERNATIONAL DIMENSION OF MODERN SLAVERY. HUMAN TRAFFICKING AS A GLOBAL PHENOMENON

Streszczenie

Handel ludźmi stanowi jedno z najpoważniejszych naruszeń praw człowieka i współczesną formę niewolnictwa. Pomimo rozwoju prawa międzynarodowego zjawisko to ewoluuje przybierając coraz bardziej złożone formy, takie jak: przymusowa prostytutka, praca niewolnicza, handel dziećmi czy obrót ludzkimi organami. Przestępstwo to jest szczególnie atrakcyjne dla zorganizowanych grup przestępczych ze względu na wysokie zyski oraz stosunkowo niskie ryzyko wykrycia. Artykuł analizuje mechanizmy, stadia i rodzaje handlu ludźmi, wskazując na potrzebę skuteczniejszej współpracy międzynarodowej, efektywnego ścigania oraz ochrony prawnej i psychologicznej ofiar.

Słowa kluczowe: handel ludźmi, przestępczość zorganizowana, handel organami, niewolnictwo XXI wieku

Abstract

Human trafficking is one of the most serious human rights violations and a modern form of slavery. Despite the development of international law, this phenomenon continues to

evolve taking on increasingly complex forms such as forced prostitution, forced labor, child trafficking, and the sale of human organs. This crime is particularly attractive to organized criminal groups due to the high profits and relatively low risk of detection. This article analyzes the mechanisms, stages, and types of human trafficking, pointing to the need for more effective international cooperation, effective prosecution, and legal and psychological protection for victims.

Key words: human trafficking, organized crime, organ trafficking, 21st century slavery

Wstęp

Handel ludźmi należy do najpoważniejszych naruszeń praw człowieka we współczesnym świecie. Mimo postępu cywilizacyjnego, wzrostu świadomości społecznej i rozwoju prawa międzynarodowego zjawisko to nie tylko nie zanika, lecz przeciwnie, przybiera nowe formy, dostosowując się do zmieniających się realiów społeczno-gospodarczych. Współczesny handel ludźmi stanowi złożone, wielowymiarowe wyzwanie, obejmujące zarówno aspekty prawne, jak i społeczne, ekonomiczne czy technologiczne. Ofiary handlu ludźmi, pozbawione godności i wolności stają się celem brutalnych mechanizmów wyzysku, których źródła tkwią często w ubóstwie, nierównościach społecznych, konfliktach zbrojnych i migracjach.

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie problematyki handlu ludźmi jako jednego z kluczowych wyzwań współczesności, wymagającego zintegrowanych działań na poziomie zarówno krajowym, jak i międzynarodowym. Analizie poddane zostaną przyczyny i formy tego procederu, jego formy stadialne oraz skutki społeczne i prawne. Artykuł ma również na celu zwrócenie uwagi na potrzebę skuteczniejszych mechanizmów prewencji, wykrywania i ścigania przestępstw handlu ludźmi, a także wzmocnienia ochrony i wsparcia dla ofiar tego zjawiska.

Handel ludźmi jako wyzwanie współczesnego świata

Handel ludźmi to jedno z najpoważniejszych wyzwań współczesnego świata, które coraz częściej staje się przedmiotem debaty międzynarodowej. Choć mogłoby się wydawać, że epoka niewolnictwa odeszła w niepamięć, zjawisko to wciąż występuje przyjmując różne, nierzadko trudne do uchwycenia formy. Należą do nich m.in. przymusowa prostytutka, wykorzystywanie do pracy pod groźbą przemocy, pornografia dziecięca czy też nielegalny obrót ludzkimi organami. Zdarza się również, że przejawia się w formach bardziej subtelnych, tj. przymusowe zawieranie małżeństw. Każda z tych sytuacji prowadzi do skrajnego podporządkowania jednostki, naruszając jej godność

i podstawowe prawa¹. Handel ludźmi to współczesna postać niewolnictwa – zbrodnia i poważne naruszenie praw człowieka. W związku z tym państwo ma nie tylko obowiązek zwalczania tego procederu, ale również zapewnienia realnej pomocy osobom, które padły jego ofiarą.

Tematyka handlu ludźmi wielokrotnie pojawia się w dyskusjach organizacji międzynarodowych oraz stanowi przedmiot licznych aktów prawnych, zarówno w wymiarze globalnym, jak i krajowym. Zgodnie z art. 3 Protokołu z Palermo z dnia 15 listopada 2000 r.² za handel ludźmi uznaje się działania, tj.: rekrutacja, transport, przekazywanie, ukrywanie lub przyjmowanie osób z wykorzystaniem przemocy, gróźb, przymusu, porwania, oszustwa, manipulacji, nadużycia władzy, wykorzystania trudnej sytuacji osoby lub wręczenia korzyści materialnych w celu uzyskania zgody osoby sprawującej kontrolę nad inną. Celem tych działań jest szeroko pojęta i dorozumiana eksploatacja jednostki ludzkiej, która może obejmować m.in. wykorzystywanie seksualne (w tym prostytutkę innych osób), przymusową pracę lub świadczenie usług, zniewolenie, niewolnictwo lub praktyki do niego zbliżone, a także handel organami³.

Co istotne, nawet jeśli ofiara wyraziła zgodę na wykorzystanie, o którym mowa wyżej to zgoda ta nie ma znaczenia prawnego, jeżeli została pozyskana w wyniku zastosowania którejkolwiek z wymienionych metod. W przypadku dzieci, czyli osób poniżej 18. roku życia, każda forma rekrutacji, transportu, przekazywania, przechowywania lub przyjmowania w celu ich eksploatacji uznawana jest za handel ludźmi niezależnie od tego, czy doszło do użycia przymusu czy innych środków wymienionych wcześniej⁴.

Dodatkowo, artykuł 4. wspomnianego Protokołu określa, w jakich przypadkach ma on zastosowanie. Mianowicie wtedy, gdy przestępstwo ma charakter międzynarodowy oraz gdy zostało dokonane przez zorganizowaną grupę przestępczą. Te dwa elementy są kluczowe przy analizie zjawiska handlu ludźmi z perspektywy prawa międzynarodowego. Z uwagi na szczególną wagę poruszanych kwestii warto poświęcić im uwagę. Szczególnie istotne jest to w kontekście pierwszego zagadnienia, które wbrew pozorom nie jest tak jednoznaczne, jak mogłaby sugerować treść art. 4. Protokołu z Palermo. Handel ludźmi zgodnie z przedstawioną definicją polega przede wszystkim na wykorzystywaniu człowieka dla osiągnięcia zysków zarówno finansowych, jak i osobistych czy innych. Choć z perspektywy kryminologicznej i socjologicznej zjawisko to ma często charakter międzynarodowy prawo

1 Z. Lasocik, *Handel ludźmi - aspekty społeczne i prawne*, „Studia Socjologiczne” 2007, nr 4, s. 1.

2 Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r., Dz. U. z 2005 r., nr 18, poz. 160.

3 J. Jurewicz, *Handel ludźmi w polskim prawie karnym i prawie ponadnarodowym*, Łódź 2011, s. 378.

4 W. Stankiewicz, *Proceder handlu ludźmi jako forma współczesnego niewolnictwa*, „Atheneum” 2013, nr 39, s. 146–149.

karne nie wymaga obecności elementu transgranicznego, by uznać czyn za przestępstwo⁵.

Zgodnie z regulacjami międzynarodowymi handel ludźmi powinien być ścigany nawet wtedy, gdy dochodzi do niego wyłącznie w granicach jednego państwa. W trakcie opracowywania Konwencji ONZ przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej⁶ pojawiały się głosy, że państwa-strony muszą penalizować przestępstwa wskazane w Konwencji oraz w Protokole z Palermo, niezależnie od tego, czy mają charakter międzynarodowy. Można więc stwierdzić, że obowiązek ten nie zależy od literalnej treści art. 4. wspomnianego Protokołu⁷.

Kolejny kluczowy aspekt związany z handlem ludźmi to jego powiązanie z działalnością zorganizowanych grup przestępczych. Handel ten stał się dla nich na tyle intratnym obszarem działalności, że duża jego część znajduje się pod ich kontrolą. Przestępcy kalkulują zyski i ryzyko, proceder ten okazuje się bowiem bezpieczniejszy niż przemyt narkotyków czy broni. Transport ludzi nawet jeśli jest nielegalny niesie za sobą mniejsze ryzyko wykrycia niż przewóz zakazanych substancji. Dodatkowo, nakłady finansowe są relatywnie niewielkie w przeciwieństwie do konieczności poniesienia dużych kosztów zakupu narkotyków czy uzbrojenia. Co więcej, dochody z handlu ludźmi mogą mieć charakter ciągły, w przeciwieństwie do jednorazowych zysków z nielegalnej sprzedaży towarów⁸.

Warto również podkreślić, że handel ludźmi to przestępstwo wyjątkowo złożone i wymagające precyzyjnej organizacji. Obejmuje ono współpracę wielu osób i podmiotów, zarówno legalnych, jak i nielegalnych, często działających na różnych obszarach geograficznych. Sukces tego procederu zależy od sprawnego działania rekruterów, przemytników i przewoźników, często powiązanych z przestępczością zorganizowaną, ale także od osób z pozoru neutralnych, np. pracowników firm transportowych czy właścicieli miejsc przetrzymywania ofiar.

Złożoność zjawiska potwierdzają również działania instytucji, takich jak Europol i Eurojust, których śledztwa w tej dziedzinie zazwyczaj obejmują więcej niż jeden kraj i jedną grupę przestępczą⁹. Co istotne, art. 2 Europejskiej Konwencji również i pod tym względem przewiduje szerszy zakres stosowania niż Protokół z Palermo, dokument ten bowiem znajduje zastosowanie do wszelkich form handlu ludźmi, niezależnie od tego, czy istnieje związek

5 Z. Lasocik, *Handel...*, op. cit., s. 37.

6 Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi, sporządzona w Warszawie dnia 16 maja 2005 r., Dz. U. z 2009 r., nr 20, poz. 107.

7 M. Gębska, *Handel ludźmi w Europie jako wyzwanie dla bezpieczeństwa państw w organizacji międzynarodowych w latach 2012-2020*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2022, nr 7, s. 30-31.

8 W. Stankiewicz, *Proceder...*, op. cit., s. 137.

9 Z. Lasocik, *Handel...*, op. cit., s. 37-38.

z przestępczością zorganizowaną¹⁰. Ma to istotne znaczenie z perspektywy skuteczności ścigania tego rodzaju czynów.

Zarówno w publikacjach naukowych, jak i w opracowaniach tworzonych na potrzeby podejmowania decyzji publicznych panuje szeroka zgodność co do tego, że zjawisko handlu ludźmi obejmuje wiele różnorodnych działań. Wśród nich wymienia się m.in.: zmuszanie osób do prostytucji i czerpanie z tego korzyści, inne formy wykorzystywania seksualnego, przymuszanie do pracy, korzystanie z usług świadczonych pod przymusem, praktyki przypominające niewolnictwo, rozmaite formy podporządkowania i zależności, handel organami ludzkimi, a także wykorzystywanie dzieci w prostytucji i pornografii. Taki przekrojowy przegląd pokazuje, że z punktu widzenia kryminologii handel ludźmi stanowi niezwykle złożone zjawisko. Podobna złożoność widoczna jest również w ujęciu prawnym, gdyż wiele z tych zachowań może bowiem wypełniać znamiona przestępstw, tj. bezprawne pozbawienie wolności, uszkodzenie ciała, oszustwo, przemoc seksualna czy pobicie¹¹. Zdarzają się jednak także sytuacje, które formalnie są zgodne z prawem jak dobrowolne świadczenie usług seksualnych czy wykonywanie legalnej pracy, lecz mogą w praktyce być elementem struktury handlu ludźmi. W takich przypadkach często dochodzi do wykorzystania czyjejś słabości, zależności lub trudnej sytuacji życiowej, co choć moralnie naganne może nie być ścigane przez prawo. Należy również pamiętać, że istnieje szeroka sfera działań, które choć nie stanowią przestępstwa w świetle obowiązujących przepisów to jednak mieszczą się w definicji handlu ludźmi i powinny być jako takie rozpoznawane.

Zjawisko handlu ludźmi stanowi poważne wyzwanie zarówno dla struktur państwowych, jak i całego społeczeństwa, a także każdego z nas z osobna. Obowiązki państwa w tym zakresie są jasno określone jednak najważniejszym z nich jest posiadanie rzetelnej wiedzy o aktualnej sytuacji oraz stałe zapotrzebowanie na dane i analizy, co oznacza konieczność prowadzenia systematycznych badań. Jednocześnie państwo nie jest w stanie skutecznie działać samodzielnie i potrzebuje aktywnego wsparcia ze strony społeczeństwa, które powinno dążyć do podnoszenia świadomości społecznej na temat problemu współczesnego niewolnictwa oraz zapewniać wysoki standard opieki nad jego ofiarami¹².

Ważnym sygnałem obecności problemu handlu ludźmi w świadomości społecznej jest to jak traktowane są jego ofiary. Przez długi czas były one

10 Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi, sporządzona w Warszawie dnia 16 maja 2005 r., Dz. U. z 2009 r., nr 20, poz. 107, art. 2.

11 W. Stankiewicz, *Proceder...*, op. cit., s. 154-159.

12 M.J. Sokołowska-Walewska, *Zakaz handlu ludźmi z perspektywy ochrony praw człowieka*, „Studia Prawnicze” 2013, nr 193, s. 72.

postrzegane głównie jako źródło informacji o sprawcach i oczekiwano od nich współpracy w zamian oferując pomoc. Ci, którzy decydowali się opowiedzieć swoją historię i ponownie przeżywać traumę, mogli liczyć na większe wsparcie. Natomiast osoby, które z różnych względów odmawiały otrzymywały jedynie podstawową pomoc. Taka praktyka jest dziś coraz częściej kwestionowana, zwłaszcza z uwagi na możliwość wtórnej wiktyimizacji¹³. Zamiast traktować pomoc jako „nagrodę” za współpracę coraz częściej stawia się pytanie, czy sama krzywda, jakiej doświadczyła dana osoba, czyli sytuacja całkowicie zaprzeczająca ludzkiej godności nie powinna wystarczyć do tego, by zapewnić jej odpowiednie, godne wsparcie.

Formy stadialne handlu ludźmi stanowią kluczową kategorię analityczną, pozwalającą na precyzyjne uchwycenie wieloetapowego charakteru tego przestępstwa, które zgodnie z definicją zawartą w Protokole z Palermo obejmuje nie tylko finalny akt wykorzystania osoby, lecz również wcześniejsze działania zmierzające do jego realizacji. W tym kontekście konieczne jest wyróżnienie kolejnych faz, z których każda posiada odrębne znaczenie prawne, kryminologiczne oraz społeczne.

Pierwszym stadium handlu ludźmi jest werbunek, który może przyjmować różne formy: od wprowadzenia w błąd, zwodniczego przedstawienia przyszłych warunków pracy lub życia, poprzez manipulację emocjonalną, wykorzystanie trudnej sytuacji życiowej, aż po uprowadzenie osoby¹⁴. Szczególnie istotne znaczenie przypisuje się tutaj elementowi zgody ofiary, która często jest iluzoryczna, bowiem oparta na fałszywych przesłankach lub wywołana sytuacją przymusu. Werbunek może być prowadzony zarówno przez osoby działające samodzielnie, jak i przez zorganizowane grupy przestępcze, a jego przebieg często pozostaje niewidoczny dla organów ścigania, co utrudnia prewencję i wykrywalność przestępstw na tym etapie.

Drugim etapem jest przemieszczenie ofiary, obejmujące zarówno transport w przestrzeni geograficznej (np. między miastami, regionami czy państwami), jak i przekroczenie granic administracyjnych, nierzadko w sposób nielegalny. Ten aspekt handlu ludźmi często nabiera międzynarodowego wymiaru, generując konieczność współpracy transgranicznej między organami ścigania, służbami granicznymi i organizacjami międzynarodowymi. Przemieszczenie może wiązać się z fałszowaniem dokumentów, przekupstwem lub przymusem fizycznym, a jego celem jest odizolowanie ofiary od dotychczasowego środowiska i osłabienie jej możliwości ucieczki lub szukania pomocy¹⁵.

13 Z. Lasocik, *Handel...*, op. cit., s. 53-54.

14 W. Stankiewicz, *Proceder...*, op. cit., s. 141-143.

15 M. Gębska, *Handel...*, op. cit., s. 37-38.

Kolejnym stadium jest zatrzymanie lub ukrycie, które polega na przymusowym lub podstępny pozbawieniu ofiary możliwości swobodnego poruszania się i kontaktu ze światem zewnętrznym. W tym stadium dochodzi najczęściej do zastosowania środków kontroli psychologicznej, ekonomicznej, a nierzadko również fizycznej. Ofiary są poddawane technikom zastraszania, uzależniania (np. poprzez długi lub uzależnienie od substancji psychoaktywnych), a także izolowane od innych osób. Celem tych działań jest pełne podporządkowanie ofiary sprawcom i przygotowanie jej do wykorzystania¹⁶.

Najbardziej dramatycznym i jednocześnie finalnym etapem jest wykorzystanie, które może przyjmować różne formy: seksualną, pracowniczą, przymus do żebractwa, niewolnictwo domowe, przymusowe małżeństwo, handel organami czy wykorzystywanie dzieci do celów przestępczych¹⁷. Na tym etapie dochodzi do faktycznej realizacji zysków przestępców, a jednocześnie do najpoważniejszych naruszeń praw człowieka. Wykorzystanie ofiar często ma charakter powtarzalny i długotrwały, co prowadzi do głębokich i trwałych szkód psychicznych, fizycznych i społecznych.

Warto zaznaczyć, że klasyfikacja stadialna ma również istotne znaczenie procesowe i dogmatycznoprawne. Pozwala bowiem na ściganie sprawców nie tylko w przypadku dokonania przestępstwa, ale również w fazach usiłowania i przygotowania, pod warunkiem spełnienia przesłanek określonych w Kodeksie karnym. Co więcej, uwzględnienie poszczególnych stadiów pozwala na lepsze zrozumienie mechanizmów handlu ludźmi i zaprojektowanie bardziej efektywnych narzędzi prewencji, interwencji oraz wsparcia dla ofiar. Formy stadialne handlu ludźmi należy więc postrzegać nie jako niezależne kategorie, lecz jako elementy dynamicznego i złożonego procesu, w którym każda faza ma znaczenie zarówno dla sprawców, jak i dla ofiar. Ich analiza w perspektywie interdyscyplinarnej, obejmującej prawo karne, kryminologię, socjologię i psychologię umożliwia pełniejsze zrozumienie zjawiska oraz skuteczniejszą walkę z jego przejawami¹⁸.

Rodzaje handlu ludźmi klasyfikowane są w zależności od celu, dla którego ofiara została zwerbowana, przetransportowana lub wykorzystana. Zgodnie z definicją przyjętą w Protokole z Palermo do Konwencji ONZ przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej handel ludźmi, jak wskazano na wstępie obejmuje działania polegające na werbowaniu, transporcie, przekazywaniu, ukrywaniu lub przyjmowaniu osób, z użyciem przemocy, przymusu, oszustwa, nadużycia władzy lub wykorzystania sytuacji bezbronności, w celu ich wykorzystania.

16 J. Jurkiewicz, *Handel...*, op. cit., s. 247-250.

17 M. Gębska, *Handel...*, op. cit., s. 47.

18 J. Jurkiewicz, *Handel...*, op. cit., s. 41-47.

Rodzaje handlu ludźmi

Jednym z najpowszechniejszych rodzajów handlu ludźmi jest ten, którego celem jest wykorzystanie seksualne. Ofiary są zmuszane do prostytucji, pornografii, pracy w agencjach towarzyskich lub innych form wykorzystywania seksualnego. Dotyczy to zarówno kobiet, jak i dzieci oraz (rzadziej) mężczyzn. W październiku 2023 roku w życie weszła nowelizacja Kodeksu karnego¹⁹, która zastrzyła sankcje przewidziane w artykułach 189a i 203. Artykuł 189a penalizuje handel ludźmi zarówno w celach seksualnego wykorzystania, jak i przymusowej pracy, ustanawiając karę pozbawienia wolności od 3 do 20 lat. Przewidziane kary są odpowiednio dotkliwe i – w przypadku handlu ludźmi w celach seksualnych – porównywalne z karami grożącymi za inne poważne przestępstwa, jak na przykład gwałt. Przepis ten zastąpił dawny artykuł 253, który przewidywał karę więzienia w wymiarze od 3 do 15 lat. Postępowania wszczęte jeszcze pod rządami art. 253 mogły być prowadzone na jego podstawie. Z kolei art. 203 Kodeksu karnego zakazuje zmuszania dorosłych do prostytucji przy użyciu przemocy, groźby lub podstępu, przewidując za to karę od 2 do 15 lat więzienia. Artykuł 204 ust. 3 penalizuje natomiast nakłanianie dzieci do prostytucji, za co grozi kara pozbawienia wolności od roku do 10 lat.

Wskazać należy również na handel ludźmi w celu pracy przymusowej. Ofiary bowiem są wykorzystywane jako tania, niewolnicza siła robocza. Pracują bez wynagrodzenia, w skrajnych warunkach, często pod groźbą przemocy fizycznej, psychicznej lub deportacji. Według szacunków Międzynarodowej Organizacji Pracy (MOP), zjawisko to występuje przede wszystkim w następujących sektorach gospodarki: rolnictwie, przemyśle spożywczym, budownictwie, branży tekstylnej, handlu detalicznym, zakładach produkcyjnych, górnictwie oraz gastronomii. Na szczególną uwagę zasługują również tzw. „niewidzialne” sektory, jak pomoc domowa czy szeroko rozumiany przemysł rozrywkowy²⁰.

Przymusowa praca może przyjmować różne formy, od fizycznego zniewolenia i pracy w zamknięciu, po subtelniejsze formy kontroli, tj. zatrzymywanie dokumentów, zastraszanie, wyzysk ekonomiczny czy wykorzystywanie zależności (np. nielegalnego statusu pobytowego ofiary)²¹. Zgodnie z definicją przyjętą przez Protokół z Palermo przestępstwo to obejmuje zarówno działania werbunku, transportu, przekazywania, przechowywania, jak i przyjmowania osoby przy użyciu środków, tj. przemoc, groźba, oszustwo, nadużycie władzy czy wykorzystanie sytuacji bezbronności w celu jej wyzysku, w tym pracy przymusowej. Handel ludźmi w tym kontekście nie musi dotyczyć wyłącznie

19 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz. U. z 2025 r., nr 88, poz. 553.

20 M.J. Sokołowska-Walewska, *Zakaz...*, op. cit., s. 81.

21 Z. Lasocik, *Handel...*, op. cit., s. 39.

transgranicznego przemieszczania ofiar, równie dobrze może mieć miejsce wewnątrz kraju²².

Kolejnym i mocno kontrowersyjnym rodzajem handlu ludźmi jest handel dziećmi. Dzieci są wykorzystywane w różnorodny sposób: do pracy, żebractwa, prostytucji, nielegalnej adopcji, walk w zbrojnych konfliktach (jako „dzieci-żołnierze”) lub nawet w celach rytualnych (np. ofiary rytualne w niektórych regionach Afryki)²³. W wymiarze prawnokarnym zjawisko to uznawane jest za przestępstwo o najwyższym stopniu społecznej szkodliwości, a jego penalizacja znajduje umocowanie zarówno w ustawodawstwach krajowych, jak i w systemie prawa międzynarodowego. Z uwagi na charakter transgraniczny proceder ten generuje znaczne dochody dla zorganizowanych grup przestępczych funkcjonujących w skali globalnej, a tym samym stanowi wyzwanie dla struktur państwowych i ponadnarodowych odpowiedzialnych za przeciwdziałanie przestępczości zorganizowanej.

Ochrona małoletnich stanowi nie tylko obowiązek moralny, ale również normatywny, spoczywający w pierwszej kolejności na rodzinie, a następnie w ramach subsydiarności na państwie i społeczeństwie obywatelskim. Prawo, w szczególności prawo karne, powinno gwarantować skuteczne środki zapobiegające wiktylizacji dzieci, obejmujące zarówno ochronę życia i zdrowia, jak i przeciwdziałanie wszelkim formom przemocy, zaniedbania, eksploatacji, porzucenia oraz seksualnego i ekonomicznego wykorzystywania. W tym kontekście kluczowe znaczenie ma implementacja standardów międzynarodowych do porządków krajowych²⁴ oraz zapewnienie realnych mechanizmów ich egzekwowania.

Bez względu na złożoność tych przypadków handel dziećmi pozostaje zjawiskiem globalnym, wymagającym zdecydowanej reakcji na wielu poziomach – nie tylko prawnokarnym, ale także ekonomicznym i społecznym. Przeciwdziałanie temu procederowi napotyka jednak szereg trudności, w tym przede wszystkim wynikających z jego międzynarodowego charakteru oraz wysokiego stopnia zorganizowania. Typową cechą tego rodzaju przestępczości jest fragmentaryzacja czynów w przestrzeni międzynarodowej, gdyż poszczególne elementy przestępstwa, np. werbunek ofiar mogą mieć miejsce poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej. Kolejne fazy, obejmujące transport, przekazanie, przyjęcie czy przechowywanie również często realizowane są na terytorium różnych państw, w zależności od roli poszczególnych podmiotów uczestniczących w łańcuchu przestępczym. W tak zorganizowanym systemie dochodzi do precyzyjnego podziału ról, co znacząco utrudnia identyfikację

22 Ibidem, s. 42.

23 M.J. Sokołowska-Walewska, *Zakaz...*, op. cit., s. 94-95.

24 Ibidem, s. 84-91.

i przypisanie konkretnych zachowań poszczególnym sprawcom. Dodatkowo, konieczność prowadzenia postępowań dowodowych o charakterze transgranicznym oraz współpracy międzynarodowej w zakresie ścigania tego rodzaju przestępstw stanowi istotne wyzwanie dla organów ścigania, zarówno na poziomie krajowym, jak i ponadnarodowym.

W literaturze oraz analizach zjawiska handlu dziećmi podkreśla się wielopodmiotowy charakter tego procederu, w który mogą być zaangażowane osoby dorosłe pochodzące z różnych środowisk społecznych oraz pełniące odmienne role na poszczególnych etapach procesu eksploatacji małoletniego. Wbrew powszechnym stereotypom sprawcy nie zawsze działają w ramach zorganizowanych struktur przestępczych. Często są osobami odpowiedzialnymi za inicjowanie lub wspieranie tego procederu okazują się krewni dziecka²⁵, jego opiekunowie, a także osoby znane rodzinie ofiary. Struktura przestępcza handlu dziećmi może mieć rozproszony charakter – inne osoby mogą odpowiadać za fazę werbunku, inne za transport, kolejne za przechowywanie lub odbiór dziecka w miejscu docelowym.

Odmianą specyfikę przejawia wykorzystywanie dzieci do żebractwa, gdzie osoby towarzyszące dziecku, np. formalni opiekunowie mogą sami znajdować się w sytuacji ofiary przymusu i wykorzystywania przez grupy przestępcze. Zwerbowanie dziecka często wiąże się z wcześniejszym nawiązaniem z nim relacji o charakterze emocjonalnym, bowiem sprawcy podejmują działania mające na celu zdobycie zaufania ofiary poprzez zaspokajanie jej podstawowych potrzeb emocjonalnych i bytowych, zwłaszcza w przypadkach dzieci doświadczających zaniedbania ze strony pierwotnych opiekunów.

Kolejnym przykładem do rozważenia w niniejszym artykule jest handel ludźmi w celu zawierania przymusowych małżeństw. Zjawisko to może przyjmować różne formy. Przykładem są przymusowe małżeństwa, do których dochodzi na skutek presji ze strony rodziny, zwłaszcza w sytuacjach kulturowych, w których autonomia jednostki, a szczególnie kobiet jest ograniczona. Często ofiara, pod pozorem wyjazdu do pracy, odwiedzin rodziny lub nauki trafia za granicę, gdzie zostaje zmuszona do ślubu z nieznaną sobie osobą. W innych przypadkach dochodzi do tzw. fikcyjnych małżeństw, zawieranych przez ofiarę z cudzoziemcem w celu zalegalizowania jego pobytu w Unii Europejskiej. Zdarza się, że po zawarciu ślubu ofiara jest wykorzystywana seksualnie, zmuszana do pracy, a jej dokumenty są odbierane, by uniemożliwić ucieczkę²⁶.

Kolejny rodzaj, równie kontrowersyjny, to handel ludźmi „na organy”. Jest to bowiem jedna z najbardziej brutalnych i zarazem najbardziej ukrytych form

25 Ibidem, s. 95.

26 Z. Lasocik, *Handel...*, op. cit., s. 40-41.

przestępczości transnarodowej, która uderza w podstawowe prawa człowieka, tj. prawo do życia, integralności cielesnej i wolności osobistej²⁷. Zjawisko to, choć mniej widoczne niż handel kobietami do celów seksualnych czy przymusowej pracy, stanowi poważne wyzwanie dla współczesnych systemów prawnych, medycznych i etycznych. Często ofiarami padają osoby ubogie, pozbawione edukacji, migranci, dzieci oraz osoby znajdujące się w szczególnie trudnej sytuacji życiowej, co sprawia, że łatwo stają się celem dla przestępczych siatek działających na styku świata medycyny i przestępczości zorganizowanej.

Zjawisko handlu organami ludzkimi ma wymiar globalny i obejmuje zarówno kraje rozwijające się, w których dochodzi do nielegalnych pobrań, jak i państwa rozwinięte, w których dokonuje się transplantacji, często z naruszeniem przepisów prawa. Przestępstwo to może przyjmować różne formy – od zmuszania osób do oddania organu w zamian za pieniądze, przez handel dziećmi z przeznaczeniem na pobranie narządów, aż po zabójstwa motywowane chęcią pozyskania organów na czarny rynek. W najbardziej skrajnych przypadkach mowa jest o tzw. *organ harvesting*, czyli celowym zabijaniu ludzi w celu uzyskania „pełnowartościowych” narządów dla biorców, którzy nie chcą lub nie mogą czekać na legalny przeszczep²⁸.

Z perspektywy ofiar handel organami niesie dramatyczne skutki zdrowotne i psychiczne. Osoby, które pod przymusem lub pod wpływem manipulacji oddają narządy, często nie otrzymują żadnej opieki medycznej po zabiegu, są pozostawiane w skrajnie trudnych warunkach, a ich stan zdrowia ulega znacznemu pogorszeniu. W wielu przypadkach dochodzi do powikłań, zakażeń, niepełnosprawności, a nawet śmierci. Dodatkowo ofiary doświadczają głębokiej traumy psychicznej, wstydu, strachu przed represjami, a także braku zaufania do instytucji państwowych, co skutkuje niską liczbą zgłoszeń i trudnością w prowadzeniu postępowań karnych.

Współczesna walka z handlem narządami wymaga skoordynowanych działań na poziomie międzynarodowym i krajowym. Po stronie państw leży obowiązek wprowadzenia skutecznych regulacji prawnych, systemów kontroli transplantologii, edukacji społeczeństwa i personelu medycznego, a także stworzenia warunków do ochrony ofiar. Szczególnie ważna jest współpraca służb granicznych, policji, prokuratur, organizacji pozarządowych oraz organizacji międzynarodowych, takich jak: Interpol (największa na świecie międzynarodowa organizacja policyjna), WHO (Światowa Organizacja Zdrowia) czy UNODC (Biuro Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przestępczość)²⁹.

27 J. Jurkiewicz, *Handel...*, op. cit., s. 323.

28 Ibidem, s. 409.

29 Ibidem, s. 242-245.

Podsumowanie

Handel ludźmi jest zjawiskiem globalnym, które staje się wyzwaniem współczesnego świata, przybierając bardziej złożone i zróżnicowane formy. Jego ofiarami padają osoby znajdujące się w trudnej sytuacji życiowej, często wykorzystywane w sposób systemowy przez zorganizowane grupy przestępcze. Niestety mimo rozwoju prawa międzynarodowego i wysiłków instytucji państwowych oraz organizacji pozarządowych, zjawisko to nie tylko nie znika, lecz ewoluuje, dostosowując się do zmieniających się realiów społeczno-gospodarczych.

Problematyka handlu ludźmi jest o tyle złożona, iż obejmuje kilka kluczowych aspektów, tj. wielowymiarowość zjawiska, zorganizowaną przestępczość, międzynarodowy charakter, skuteczność ścigania oraz potrzebę kompleksowych rozwiązań³⁰. Omówione w artykule formy handlu ludźmi, takie jak: wyzysk seksualny, praca przymusowa, handel dziećmi, przymusowe małżeństwa, czy nielegalny obrót organami prowadzą do głębokich naruszeń godności i podstawowych praw człowieka. Jednakże proceder ten generuje ogromne zyski, często przewyższające korzyści z handlu narkotykami czy bronią, przy jednoczesnym niższym ryzyku wykrycia, a to prowadzi do rozwoju zorganizowanych grup przestępczych. Skala oraz międzynarodowy charakter zjawiska unaocznili konieczność skoordynowania współpracy między państwami, organami ścigania tj. Europol, Eurojust, Interpol oraz organizacjami międzynarodowymi jak ONZ, OBWE Rada Europy czy Unia Europejska, czego wyrazem są takie dokumenty, jak wspomniany powyżej Protokół z Palermo. Rozważając temat handlu ludźmi wykazano zależność skuteczności ścigania od dogłębnej analizy poszczególnych stadiów tego procederu – werbunku, przemieszczenia, zatrzymania lub ukrycia, ostatecznie wykorzystania, jak również odpowiedniej ochrony prawnej i psychologicznej ofiar, które często doświadczają wtórnej wiktymizacji. Ważnym jest, że walka z handlem ludźmi wymaga nie tylko zaostrzenia kar, czemu miała służyć chociażby nowelizacja polskiego Kodeksu karnego w 2023 r., ale również działań prewencyjnych, edukacyjnych i społecznych mających na celu eliminację przyczyn tego zjawiska³¹.

Podsumowując zagadnienie handlu ludźmi warto zwrócić uwagę na dynamikę wzrostu wiedzy w tym zakresie. Unia Europejska nie szczędzi środków na projekty badawcze i wdrażanie nowych procedur postępowania wobec ofiar³², zachęcając kraje członkowskie, aby podążyły tym samym śladem. Niestety wraz ze wzrostem środków prewencyjnych pojawiają się nowe metody obejścia prawa, dzięki czemu proceder trwa. W obliczu ciągłego rozwoju i ewolucji zjawiska handlu ludźmi nie do przecenienia stało się wsparcie organów ścigania przez

30 Ibidem, s. 230-235.

31 W. Stankiewicz, *Proceder...*, op. cit., s. 151-154.

32 J. Jurkiewicz, *Handel...*, op. cit., s. 388-389.

samo społeczeństwo. Państwo oraz organizacje międzynarodowe edukując przyczyniają się do wzrostu jego świadomości³³, a tym samym społecznej wrażliwości na problem współczesnego niewolnictwa, co realnie może przełożyć się na zahamowania procederu.

Niniejszy artykuł stanowi jedynie wprowadzenie do złożonej tematyki i nie wyczerpuje zagadnienia. Z uwagi na szeroki kontekst oraz liczne aspekty wymagające dalszej analizy, niezbędne jest jego pogłębione opracowanie w szerszym ujęciu.

33 Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r., Dz. U. 2005, nr 18, poz. 160, art. 9.

Bibliografia

1. Gębska M., *Handel ludźmi w Europie jako wyzwanie dla bezpieczeństwa państw w organizacji międzynarodowych w latach 2012–2020*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2022, nr 7.
2. Jurewicz J., *Handel ludźmi w polskim prawie karnym i prawie ponadnarodowym*, Łódź 2011.
3. Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi, sporządzona w Warszawie dnia 16 maja 2005 r., Dz. U. z 2009 r., nr 20, poz. 107.
4. Lasocik Z., *Handel ludźmi – aspekty społeczne i prawne*, „Studia Socjologiczne” 2007, nr 4.
5. Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r., Dz. U. 2005, nr 18, poz. 160.
6. Sokołowska-Walewska M.J., *Zakaz handlu ludźmi z perspektywy ochrony praw człowieka*, „Studia Prawnicze” 2013, nr 193.
7. Stankiewicz W., *Proceder handlu ludźmi jako forma współczesnego niewolnictwa*, „Atheneum” 2013, nr 39.
8. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz. U. z 2025 r., nr 88, poz. 553.